



sensko kolo«. Cigan je plesal, da se je majala hiša, in pozno v noči sta se prijateljsko ločila...

Jovo je pričakoval tovariša na križpotu z dvema vrečama krompirja, in težko obložena sta jo odkurila k taborišču. Drugi dan je imel naš dolgouhi znanec priliko opazovati onemoglo jezo očeta Jazbeca. Menda se je zaobljubil, da ne igra več »bosenskega kola«...

Zanimalo bo morda koga, kje sem zvedel to dogodnico. Sedel sem nekega večera v gozdu. Kar začujem dolgouhca, kako jo je pripovedoval tovarišem. Ker mi je ugajala, sem jo takoj zapisal in jo tako ohranil spominu.

PAV. PLESNIČAR:

Osveta za Kosovo.



sredi XIV. stoletja je bila Srbija na vrhuncu svoje moči in slave. Vladal ji je takrat najznamenitejši vladar iz rodovine Nemanjičev, car Dušan Silni, čigar smoter je bila združitev slovanskih pokrajin na Balkanu v mogočno srbsko državo. Žal, da Dušan svojih namer ni mogel izvesti. Na vojnem pohodu proti Carigradu (l. 1355.) ga je prehitela prezgodnja smrt ter položila njegove načrte za večno v grob v veliko nesrečo vsega srbskega naroda. »Ne jočem, ker moram umreti, ampak zato, ker vidim odprta vrata, skozi katera bo prihrumel sovražnik v našo deželo,« so bile besede, ki jih je umirajoči car govoril malo pred smrtjo svoji okolici.

Preroške besede Dušanove so se začele naglo uresničevati. Na vzhodu so se pojavile prve turške tolpe, strah in trepet vsega krščanskega sveta v preteklih stoletjih. Strašni naval je prihajal vedno bliže in dobrih trideset let po Dušanovi smrti so stali Turki z veliko vojsko sredi Srbije — na Kosovem polju!

Pričela se je velika preizkušnja srbskega naroda. Zaman so bili vsi njegovi napor, zaman vse njegove brezštevne žrtve. Neizprosna usoda je hotela, da so Vidovega dne leta 1389. izkrvavele na Kosovem polju trume najboljših srbskih junakov, med njimi srbski car Lazar sam. Konec je bil države slavnih Nemanjičev, konec srbske svobode — nastopila je strašna doba turškega robstva za ves slovanski Balkan. Bujne srbske poljane so se izpremenile v puščave, saj ni bilo več dežavnih srbskih rok, ki bi jih z nekdanjo ljubeznijo negovale in blagoslavljale. Tujci so strahovali dežele srbskih carjev, ubogi seljak do



mačin se je pa skrival pred krvoloki po gorah, da si ohrani vsaj golo življenje — drugega mu nemila usoda itak ni pustila!

Vidov dan je bil srbskemu narodu dan največje narodne nesreče; bil mu je pa k sreči tudi dan, ki ga je stoletja podžigal na krvavo osvečo za Kosovo. In kako bi ga tudi ne! Saj ga je baš Vidov dan najbolj živo spominjal stare moči in slave, mu vlival v žile novih moči ter ga navdajal z neomajnim upanjem v boljšo bodočnost, ki je morala naposled vendarle priti! Preteči so sicer morala dolga stoletja, da se je dvignil iz naroda duh kraljeviča Marka, ki je z mečem v roki planil na sovražnike Srbstva ter jih končno pognal daleč preko mejá srbske domovine.

Prva zora bližajoče se svobode je napočila, ko je klical Jurij Petrović Črni (Karadžordže) pod zastavo svoje hajduke na boj »za krst častni i slobodu zlatnu!« Črnemu Jurju se načrti sicer niso povsem posrečili, toda glavno je bilo doseženo: z letom 1804. se je pričelo med Srbi ono silno gibanje, ki jim je doneslo tekom stoletja končno osvobodjenje. Iz male, od Turčije zavisne kneževine je postala Srbija l. 1882. svobodna kraljevina. Dvajset let nato (l. 1903.) je zasedel srbski prestol vnuk Črnega Jurja, Peter I. Karadžordžević, ki je dovršil delo svojega slavnega deda ter osvobodil ves svoj rod iz turškega robstva, v katero ga je bila pahnila nesrečna kosovska bitka.

Prišlo je l. 1912. in z njim osvobodilna balkanska vojna. Da bi bila zmaga nad Turki sijajnejša, so se združile Srbija, Črna gora, Bolgarija in Grčija ter osnovale takozvano »Balkansko zvezo« v namenu, da končno obračunajo s turškim gospodstvom v Evropi. Dovolj je bilo krivic, dovolj trpljenja ubogi krščanski raji! Enoodušno je bilo mnenje, da je zadati evropski Turčiji smrtni sunek in jo potisniti preko morskih ožin v Azijo, iz katere je bila izšla.

Korenitim vojaškim pripravam so sledile vojne napovedi posameznih držav. Prvo napoved je izročila Turčiji Črna gora, njej so sledili dne 17. oktobra 1912. Srbi in ostali sobojevniki. Srbski kralj Peter je ob tej priliki naslovil na svoj narod obširen oklic, ki v njem pravi v zaključnih besedah: »Zapovedal sem v božjem imenu svoji hrabri armadi, naj gre v sveti boj za svobodo naših bratov ter za boljše življenje in za napredek kraljestva srbskega.« In dalje na drugem mestu: »Moja vojska bo v Stari Srbiji poleg krščanskih Srbov videla tudi mohamedanske, ki so nam istotako dragi, a poleg njih tudi Albance, kristjane in mohamedane, ki deli z njimi naš narod že trinajststo let veselje in trpljenje, srečo in nesrečo. Mi jim vsem prinašamo isto svobodo, bratstvo in enakost kakor Srbom. Naša Srbija bo prinesla tja



BEOGRAJSKI METROPOLIT BLAGOSLAVLJA SRBSKE ZASTAVE



zaželeni mir in napredek, kakor ga je prinesla pokrajinam, osvoboje-
nim leta 1877. in 1878.: tam živijo svobodni, napredni, samozavestni
in zadovoljni državljani. To življenje moramo zasnovati tudi ob bre-
govih Laba, Sitnice, Ibra, Drina in Vardarja. Pozivam vas, dragi
bratje, da po močeh pomagata moji hrabri armadi pri tej nalogi in da
tudi sami zastavite zanjo vse svoje moči! Živel moj mili srbski narod!«

To je bilo vrvenja po takratnem Balkanu! Mladi in stari so se
poslavljalji od svojih domov ter odhajali pod orožje v svesti, da je
nastopil veliki čas. Nikjer nobene tesnobe in malodušnosti, saj je bilo
bratom na Balkanu vojevanje takorekoč od nekdanj vsakdanje delo:
rod za rod, ded in oče in neredkokrat vnuk so skupno prelivali kri
za svobodo drage domovine.

Dne 18. oktobra zjutraj se je tudi kralj Peter poslovil od Beo-
grada in se odpeljal za svojo armado v Niš, kjer je bil srbski glavni
stan. Desna roka mu je bil slavni vojvoda Radomir Putnik, ki mu je
stal verno ob strani polkovnik Živojin Mišić, poznejši zmagovalc na
solunski fronti.

Ob pričetku balkanske vojne je štela srbska armada štiri armadne
zboje, t. j. nekaj nad 200.000 mož, ki so jim poveljevali prestolona-
slednik Aleksander in generali Sepanović, Boža Janković in Mihael
Živković.

One srbske čete, ki so imele nalog prodirati proti Skoplju, so se
zbirale na dveh krajih: armada prestolonaslednika Aleksandra pri
Vranji, ona generala Stepanovića pa pri Džustendilu na bolgarskih
tleh. General Janković je dobil povelje zbrati svojo armado pri Kur-
šumlju in odtod osvojiti arnavtsko ozemlje tja do Prizrena. Armadi
generala Živkovića je pripadla naloga, skupno s Črnogorci osvojiti
Sandžak med takratno Črno goro in Srbijo.

Prevladovalo je mnenje, da se bo odločilna bitka bila na Ovčjem
polju jugovzhodno od Skoplja. Zato je bila večina srbske vojske do-
ločena za odhod proti temu kraju. Prestolonaslednikova armada je
prodirala od Vranje v določeni črti proti Kumanovem, istočasno je
prodiral general Stepanović z bolgarskega ozemlja ter vzporedno pod-
piral prestolonaslednikovo armado v pričakovanem boju. Pomagala
naj bi deloma tudi tretja armada potem, ko bi osvojila Prištino.

Aleksandrova armada je prodirala v treh kolonah. Od 18. do
všetega 21. oktobra je prodrla v kljub vsem bojem in skrajno slabemu
vremenu 36 km daleč v turško ozemlje. Dne 22. oktobra so prispela
prva poročila o sovražnikovem gibanju. Srbski četaški oddelki, ki so
prodirali ves čas pred srbsko vojsko, so javili, da čaka turška vojska
pri Kumanovem.



Prvi hip se je zdelo, da je zbrana pri Kumanovem vsa turška vardarska armada, ki je stala pod vrhovnim vodstvom generala Zekki-paše. Pozneje se je pa dognalo, da je zasedel griče severovzhodno od Kumanovega general Fethi-paša, ki je skoval proti načrtu vrhovnega poveljnika drug načrt ter svojevoljno zapustil s svojim armadnim zborom odkazano mu mesto pri Skoplju. Nameraval je namreč zva-biti Srbe v zasedo pri Kumanovem. Svojemu vojaštvu je zato zapo-vedal, naj se vse čete, ki bo nanje zadela srbska armada, povsod ko-likor mogoče hitro umikajo proti Kumanovem in pustijo, da prodirajo Srbi dalje, sam pa je čakal z veliko močjo severovzhodno od mesta v dolini reke Golema, skrit za griči, dočim je topništvo zasedlo ugodne višine. Toda preudarjenost srbskih poveljnikov in hrabrost srbskega vojaštva sta temeljito zmešala račune turškemu generalu.

Ko je naslednjega dne, 23. oktobra, zvedel Fethi-paša, da se bli-žajo srbske čete po gričih od severovzhoda, je menil, da je to Stepa-novičeva armada ter je sklenil uničiti jo, še preden dospe glavna srbska armada na bojišče. Mož se je pa jako zmotil: bila je to pre-stolonaslednikova armada, prinašajoča vardarski armadi Zekki-paše polom in konec turškemu gospodstvu na Balkanu.

Vnel se je strašen boj. Srbski 18. in 7. polk sta bila zaradi straš-nega topovskega ognja takorekoč decimirana (padel je povprečno vsak deseti vojak). Padla sta tudi poveljnika obeh polkov, brata Glišić, in mnogo častnikov. Vendar se hrabri srbski vojaki niso za korak umaknili. Vzdržali so v neznosnem grmenju topov ves dan do poznega večera; šele na dano povelje so se umaknili za svoje utrdbe. Fethi-paša je pa hitel poročat v Skoplje in Solun, da je potolkel srbsko armado, ki se v največjem neredu umika nazaj proti Vranji! Med turškim prebivalstvom je seveda zavladalo velikansko veselje, toda Srbi so poskrbeli, da je bilo to veselje prav kratko.

Srbsko armadno poveljstvo je bilo sklenilo prodirati še v isti noči dalje ter pričeti na vsej črti z ofenzivo. Bila je grozna noč. Lilo je kakor iz škafa in mraz je čimdalje huje pritiskal. Da bi se vojaštvo le malo odpočilo in okrepčalo, na to ni bilo misliti. Po trudapolnem prodiranju je srbsko vojaštvo zasedlo v temni noči svoje nove postojanke, nakar so se zablščali srbski reflektorji in osvetlili turške pos-tojanke daleč naokolo. Pričel se je splošen napad na turško vojsko. Smrt je imela med njo strašno žetev. Česar ni uničilo srbsko topništvo, to je pokončala srbska pehota v boju moža z možen. Čez nekaj ur je turška artilerija popolnoma utihnila.

Še strašneje je divjal boj naslednjega dne, t. j. 24. oktobra. Na 21 km dolgi progi je navalilo srbsko vojaštvo na turške postojanke.



Ob dveh popoldne je bila kumanovska bitka odločena: Turki so se bili pričeli umikati, Zekki-paša se je poražen spustil z vso vardarsko armado v beg. Turkov je padlo do 8 tisoč, število ranjenih se pa ni dalo dognati. Plen je bil ogromen. Srbi so dobili v roke 61 topov, 6 mitraljez, 80 velikih šotorov in velikanske množine raznih vojnih potrebščin. Tudi srbske izgube so bile velike; imeli so do 1000 mrtvih in 3000 ranjenih.



SRBSKI VOJNI PLEN PRI KUMANOVEM

Na postaji v Skoplju so pa čakale silne množice turškega ljudstva — pijane veselja nad sporočeno jim sijajno turško zmago — da vidijo prve srbske ujetnike! V tem prisopiha prvi vlak, toda namesto vjetih



srbskih vojakov zagledajo lastne ranjence, ki jih začno vojaki nositi iz voz. Razočaranje je bilo strašno!

V nekaj urah je bilo Skoplje natlačeno turškega vojaštva, toda tudi tukaj ni bilo več Turkom obstanka. Zasedovani in preganjani od silne srbske vojske so se jadrno umikali preko Ovčjega polja, Veslesa in Prilepa tja doli proti Bitolju, kjer jih je, kolikor jih ni srečno ušlo, zadela še strašnejša usoda nego pri Kumanovem.

Kosovo je bilo maščevano in Stara Srbija, zgodovinska zibel srbske države, za vselej osvobojena! Z nepopisno navdušenostjo je sprejemalo prebivalstvo svoje odrešitelje; posebno sijajen je bil sprejem vojske v Skoplju, Dušanovi prestolnici. Zvonovi vseh cerkvá so zvonili, na prestolonaslednika Aleksandra je kar deževalo zelenja in cvetja. V srbskih, bolgarskih in grških cerkvah se je pa zbiralo krščansko ljudstvo, da se zahvali Gospodu vojnih trum, ki ga je rešil po petstoletnem trpljenju turškega jarma.

Dne 24. oktobra 1922. je praznoval jugoslovenski narod desetletnico zmage srbskega orožja pri Kumanovem. V spomin na ta preslavni dogodek so se vršile v Kumanovem in njega bližnji okolici velike vojaške svečanosti, ki so se jih udeležili zmagovalec kralj Aleksander in celokupna vlada. Slavnosti so prisostvovali zastopniki bratskega češkega naroda in nešteti odposlanci iz vseh strani svobodne in ujedinjene Jugoslavije, saj pomeni Kumanovo vstajenje za naš kakor tudi za ves češki narod — zakaj eno je gotovo: Brez zmage pri Kumanovem bi ne bilo naše današnje svobode!

Slava kumanovskim junakom, junakom osvoboditeljem!

Planinam.

Planine ve, veselje moje,
zibelka mojih mladih dni,
srce naj slavo vam zapoje,
krasoto vašo naj slavi!

Poljube prve mlade zore,
planine, prejmete v pozdrav
in zadnje še vam izza gore
pošilja solnce iz daljav.

Naj sreča vedno te obseva,
preljubi moj planinski kraj,
naj radost v srcih vseh odmeva,
ki tvoji so kdaj užili slaj!

Fr. Ločniškar.